

10.1 Knobbelzwaan (*Cygnus olor*)

1 Samenvatting

Aantal en verspreiding

- Landelijk nemen de aantallen de laatste tien jaar niet meer toe. In Groningen is er ten opzichte van 1990 een matige toename van broedvogels, over de laatste 10 jaar kan geen goede uitspraak gedaan worden;
- De niet-broedende knobbelzwanen zijn vermoedelijk niet toegenomen.

Schade

- De getaxeerde schade was met bijna € 14.000 het hoogst in 2008. Sindsdien is er sprake van een dalende trend, mogelijk in samenhang met relatief lage aantallen zwanen. Over het nog niet afgesloten jaar 2013 loopt de schade weer op;
- Beschadigde oppervlakte is gedaald van 230 ha naar circa 80 ha.
- De schade treedt vooral op in blijvend grasland, koolzaad en wintergraan.
- Deze schade kan zich overal in provincie voordoen waar schadegevoelige gewassen worden geteeld.

Beleid

- De provincie Groningen heeft de knobbelzwaan vrijgesteld voor verontrusting.
- De provincie heeft in december 2012 het beleid veranderd, waarbij de ontheffing voor het verjagen van knobbelzwanen met ondersteunend afschot is ingetrokken.

Beheer

- Gebruik van het vogelafweerpistool als preventieve maatregel wordt sinds 2006/2007 gestimuleerd.
- Het verjagen ondersteunend afschot was sinds de ontheffing van 2010 met 30 tot 60 stuks zeer beperkt in relatie tot het aantal zwanen en daarom niet in strijd met de gunstige staat van instandhouding.
- Het effect van het recentelijk intrekken van de ontheffing voor afschot is nog onbekend, maar het toepassen van uitsluitend preventieve maatregelen wordt onvoldoende geacht.
- Legselbeperking wordt door de zwanenverjagers beperkt toegepast (tot circa 30 behandelde eieren). Meer voorlichting dat dit is toegestaan, is wenselijk.

Overwegingen

De provincie heeft haar beleid recentelijk gewijzigd, waarbij de ontheffing voor verjagen ondersteunend afschot is ingetrokken. Een eventuele ontheffing waarbij opnieuw gevraagd wordt om verjagen ondersteunend afschot moet daarom zeer goed gemotiveerd worden.

Voorstel

- Omdat de aantalontwikkeling t/m 2010/11 en de schadecijfers t/m 2012 geen aanleiding geven tot verjagen ondersteunend afschot vraagt de Fbe alleen een ontheffing aan voor legselbeperking.
- Voor diersoorten waarvoor op dit moment geen ontheffing of aanwijzing kan worden aangevraagd wegens gebrek aan onderbouwing beveelt de Fbe betrokken partijen aan de registratie te intensiveren en aanvullende gegevens te verzamelen. Zo nodig zal de Fbe alsnog ontheffing aanvragen.

2 Aantal en verspreiding

Landelijk

Figuur 1 toont het gemiddeld aantal broedparen knobbelzwanen in Nederland in de periode 1998-2000 en de gemiddelde aantallen doortrekkers/wintervogels (niet broedvogels) in december 2007-2011.

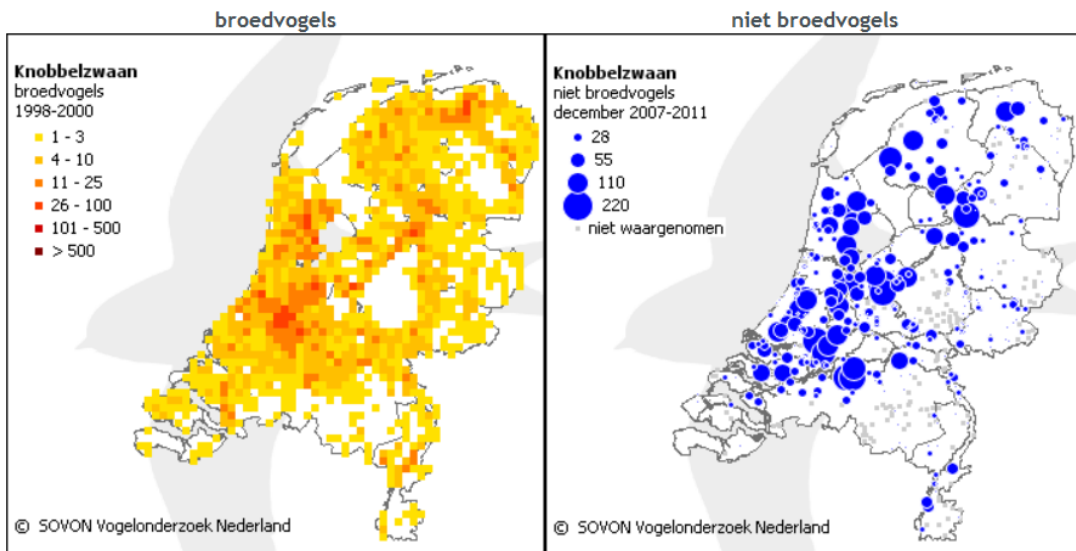

Fig. 1 Gemiddeld aantal broedvogels en niet-broedvogels knobbelzwanen in Nederland in de periode 1998-2000, resp. december 2007-2011 (SOVON).

In Nederland is vanaf 1990 een significante matige toename van het aantal broedparen opgetreden van <5% per jaar, terwijl over de laatste 10 jaren geen significante aantalverandering van het aantal broedparen is opgetreden (figuur 2).

Het aantal doortrekkers en wintervogels (niet broedvogels) is in Nederland na 1980 significant matig gestegen met <5% per jaar, terwijl over de laatste 10 seizoenen geen significante aantalverandering is opgetreden. De landelijke winterpopulatie bedraagt rond de 21.000 vogels (figuur 2).

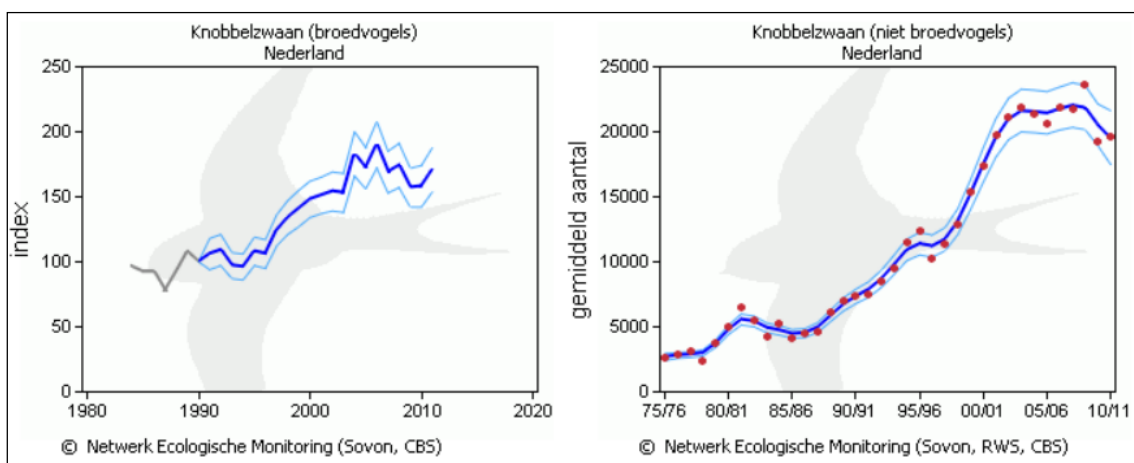

Fig. 2. Aantalverloop van Knobbelzwanen (linker figuur broedvogels percentueel ten opzichte van start tellingen en rechterfiguur aantallen niet broedvogels) in Nederland (SOVON, RWS, CBS).

Provinciaal

De knobbelzwaan komt in grote delen van de provincie Groningen voor, hij heeft een voorkeur voor grasland, waterrijke gebieden en beekdalen. Knobbelzwanen zijn in de provincie zowel standvogel als trekvogels. De rui vindt plaats in juni, juli en augustus; voor en na de rui concentreren knobbelzwanen zich in de nabijheid van kustgebieden. Knobbelzwanen zijn erg plaatsgetrouw, eenmaal gevestigde broedvogels blijven hun hele leven trouw aan hetzelfde territorium (van Dijk 2002). Door het territoriumgedrag komt de soort over het algemeen in lage dichtheden voor.

Figuur 3 geeft de getelde aantallen knobbelzwanen in de provincie per maand in de periode 2002-2011. Hoewel de absolute aantallen onderling moeilijk vergelijkbaar zijn, doordat het aantal tellingen en het aantal gebieden dat geteld wordt varieert, ontstaat gemiddeld het beeld van kleine aantallen in september/oktober (rond de 300), die geleidelijk toenemen in november en december. In januari wordt het piekaantal van gemiddeld 1100 vogels bereikt, waarna de aantallen gestaag afnemen tot in april de knobbelzwanenstand op z'n laagst is (gemiddeld circa 100 dieren) die uitsluitend uit territoriale vogels bestaat. In mei nemen de aantallen alweer toe tot gemiddeld 850 vogels in juni-juli.

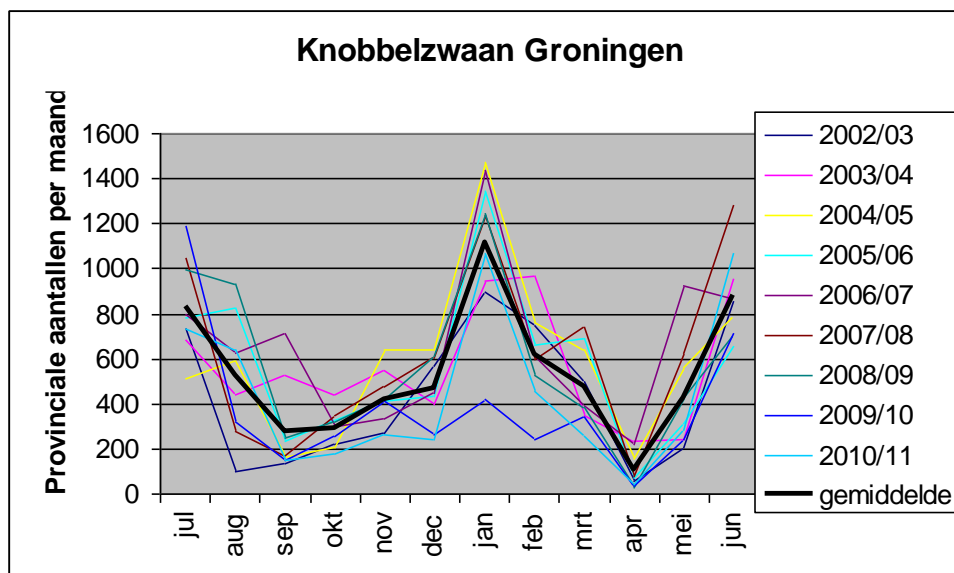

Fig. 3. Aantallen getelde knobbelzwanen in de provincie Groningen van juli tot juni in de periode 2002-2011 (Bron: Watervogels in Nederland, Sovon – RIZA).

Volgens het NWRS (databank KNJV) werden in het voorjaar van 2013 in de provincie 1140 knobbelzwanen geteld. Ter vergelijking, de Wbe's telden in de jaren 2006 t/m 2008 resp. 1396, 1667 en 1168 knobbelzwanen.

Volgens de indexcijfers van Sovon (zie figuur 4) is er sinds 1990 sprake van een matige toename van broedvogels in Groningen. Over de laatste 10 jaar kan volgens de systematiek van Sovon geen goede uitspraak gedaan worden; de omvang van de aantalverandering is met de data in het meetnet niet goed vast te stellen.

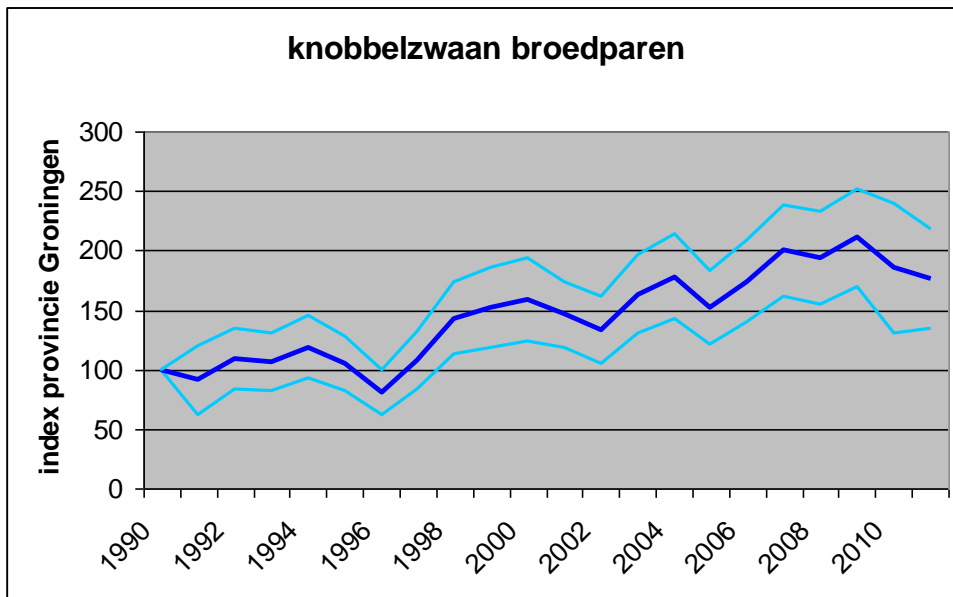

Fig. 4 Index broedparen Knobbelzwanen in de provincie Groningen (1990 is 100) (Bron: NEM (Sovon, CBS))

Om inzicht te krijgen in de niet broedvogels (doortrekkers en wintergasten) is gebruik gemaakt van de verspreidingskaart en de watervogeltellingen van Sovon over de perioden oktober t/m maart voor de seizoenen 2006/07 t/m 2010/11. Deze zijn uitgedrukt in vogeldagen. Hieruit wordt geconcludeerd dat de niet-broedende knobbelzwanen vermoedelijk niet zijn toegenomen.

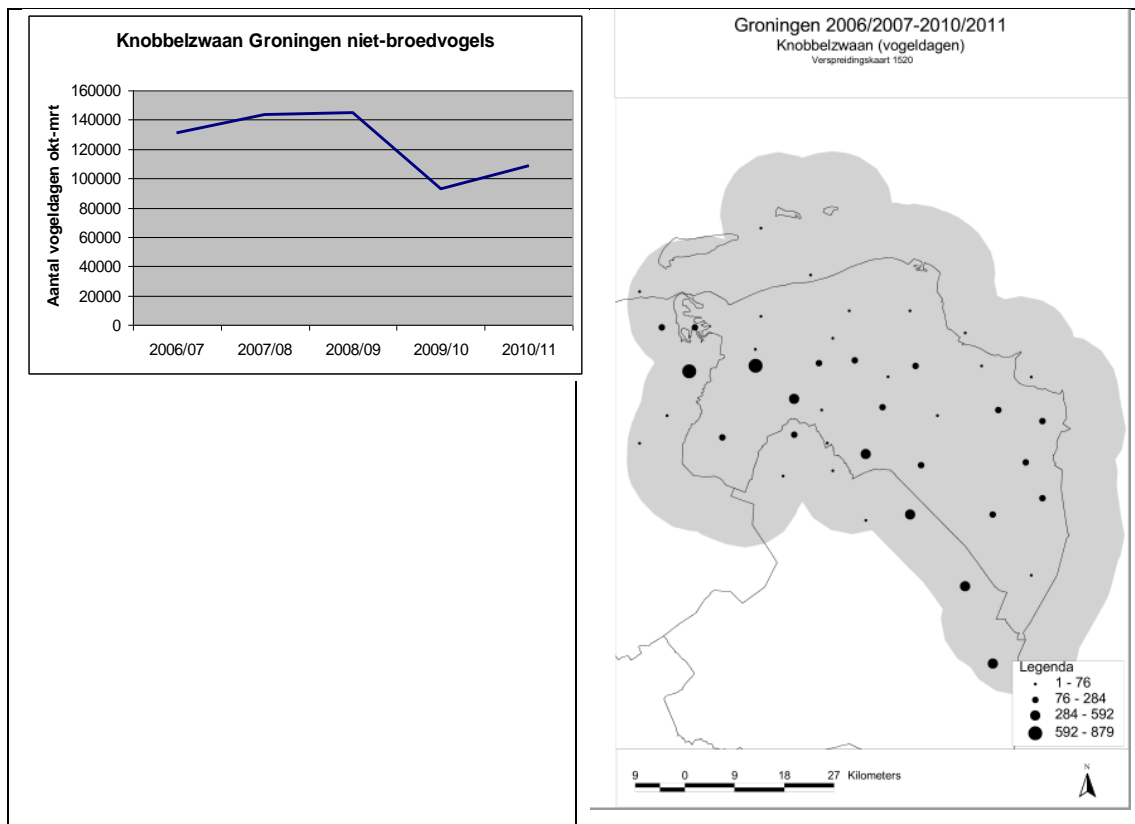

Fig. 5 Vogeldagen knobbelzwaan okt-mrt in de provincie Groningen (Bron: Sovon)

Het lagere aantal vogeldagen in de winters van 2009/10 en 2010/11 kan mogelijk verklaard worden uit koudere winters met sneeuw, waardoor de vogels tijdelijk wegtrekken. Het

koudegetal, ook wel aangeduid als het Hellmanngetal (H) bedraagt voor deze winters gemiddeld voor Nederland 85, resp. 91, terwijl het in de twee daaraan voorafgaande winters 2007/08 en 2008/09 20, resp. 57 bedroeg (bron: KNMI).

Inzicht in de verspreiding over de provincie en de aantallen volgt ook uit de wintertellingen van de wbe's.

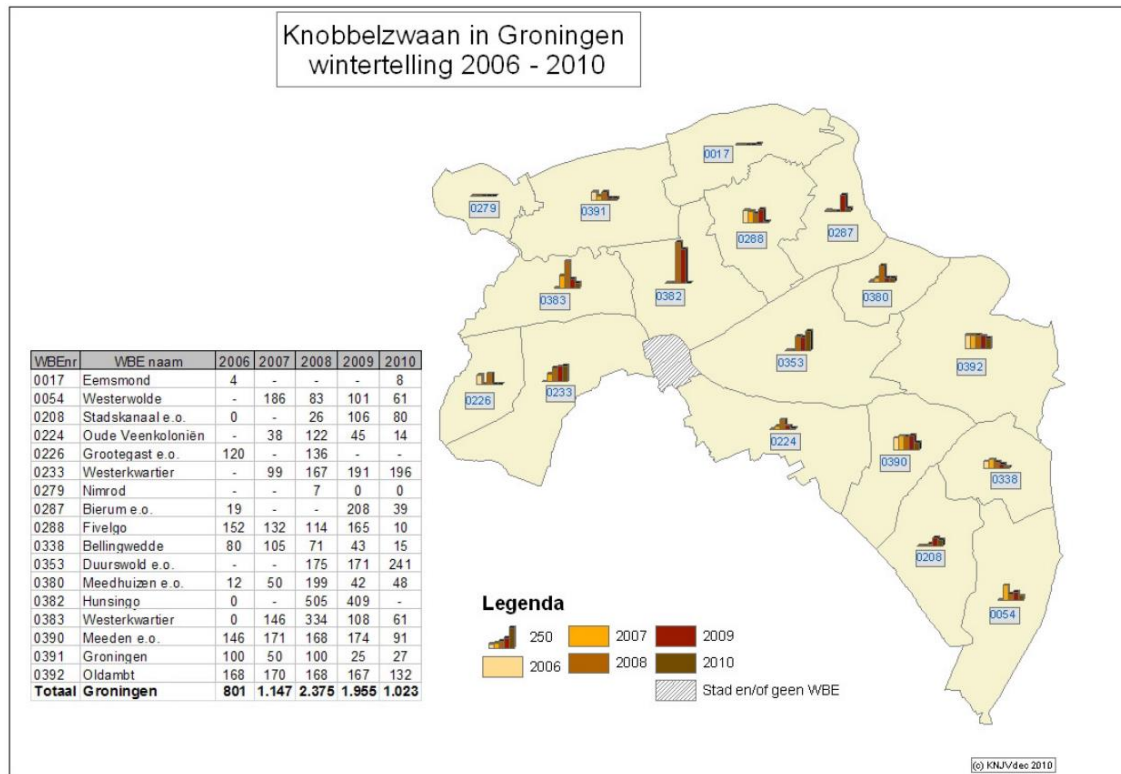

Fig.6. Verspreiding en aantallen knobbelzwaan in de winter (Bron: KNJV)

3 Schade

Figuur 7 en 8 geven de getaxeerde schade door knobbelzwanen in de provincie Groningen, de beschadigde oppervlakte en de gewassen. Hieruit blijkt:

- De getaxeerde schade was met bijna € 14.000 het hoogst in 2008. Sindsdien was er sprake van een dalende trend; met name in grasland.
- Na 2009 vormt schade in koolzaad het grootste deel van de totale schade;
- Beschadigde oppervlakte is gedaald van 230 ha naar circa 80 ha;
- De schade treedt vooral op in blijvend grasland, koolzaad en wintergraan;
- Het verschil in grafieken tussen getaxeerde schade en beschadigde oppervlakte toont de kapitaalsintensiteit van het gewas (koolzaad, graan, graszaad);
- Uit aanvullend verkregen informatie van het Faunafonds over het nog niet afgesloten jaar 2013 blijkt dat de schade tot en met september al weer is opgelopen tot boven de €7.100,-.
- Knobbelzwanen kunnen in korte tijd heel veel schade veroorzaken. Deze schade kan zich overal in provincie voordoen waar schadegevoelige gewassen worden geteeld.

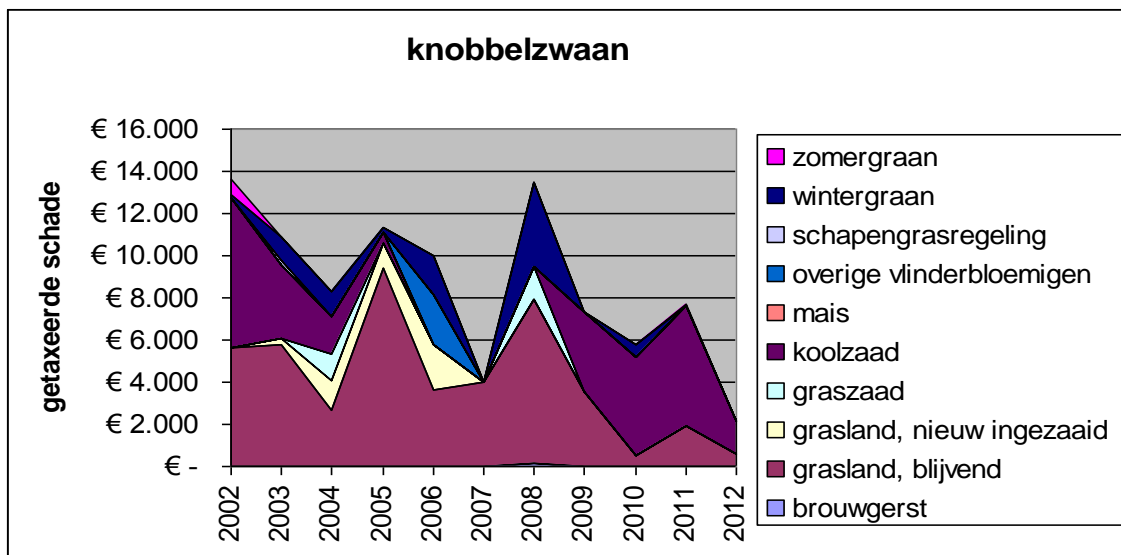

Fig. 7. Getaxeerde schade door knobbelzwaan (Faunafonds)

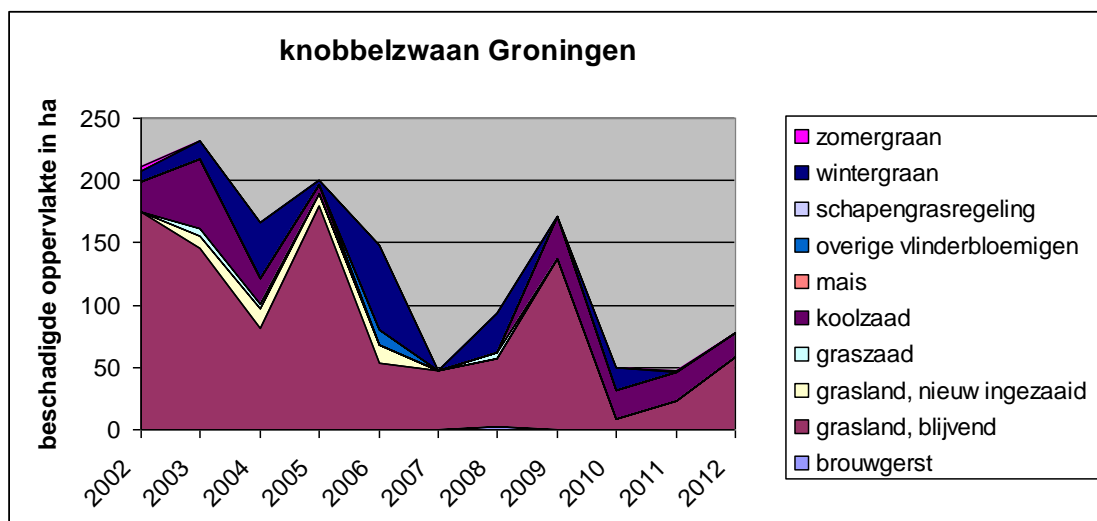

Fig. 8. Beschadigde oppervlakte door knobbelzwaan (Faunafonds)

4 Beleid

- De provincie Groningen heeft de knobbelzwaan vrijgesteld voor het opzettelijk verontrusten ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, bedrijfsmatige visserij en wateren.
- Op 19 januari 2010 werd voor de periode tot 1 juli 2014 een provinciebrede ontheffing verleend op grond waarvan de FBE o.a. een machtiging kon verstrekken voor legselbeperking en voor het afschieten van maximaal twee knobbelzwanen per verjagingsactie met een maximum van vier zwanen per machtiging. Dit kon pas nadat er minimaal twee verjagingsacties met een vogelafweerpistool hadden plaatsgevonden en na een positief advies van de provinciale inspecteur Groene Wetten. Bij schade aan kapitaalsintensieve gewassen (anders dan overjarig grasland) was herhaalde machtiging mogelijk. De ontheffing werd verleend ter bestrijding van

schade aan granen, grasland (overjarig), graszaad, graszoden, pas ingezaaid grasland, koolzaad, riet en biezen.

- Op 20 december 2012 heeft de provincie de ontheffing voor het verjagen van knobbelzwanen met ondersteunend afschot ingetrokken voor de periode tot 1 juli 2014. Het verjagen van knobbelzwanen met akoestische en visuele middelen, persoonlijke verjaging en met behulp van een vogelafweerpistool blijft geoorloofd, en is tevens voorwaarde om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming in de schade door het Faunafonds.
- Het schudden en rapen van eieren van knobbelzwanen is conform de ontheffing d.d. 19 januari 2010 nog steeds toegestaan.

5 Beheer

Figuur 9 geeft een overzicht van de in de jaren 2005-2012 toegepaste preventieve maatregelen en het aantal keren dat die gebruikt werden. Het toepassen van uitsluitend preventieve maatregelen wordt onvoldoende geacht.

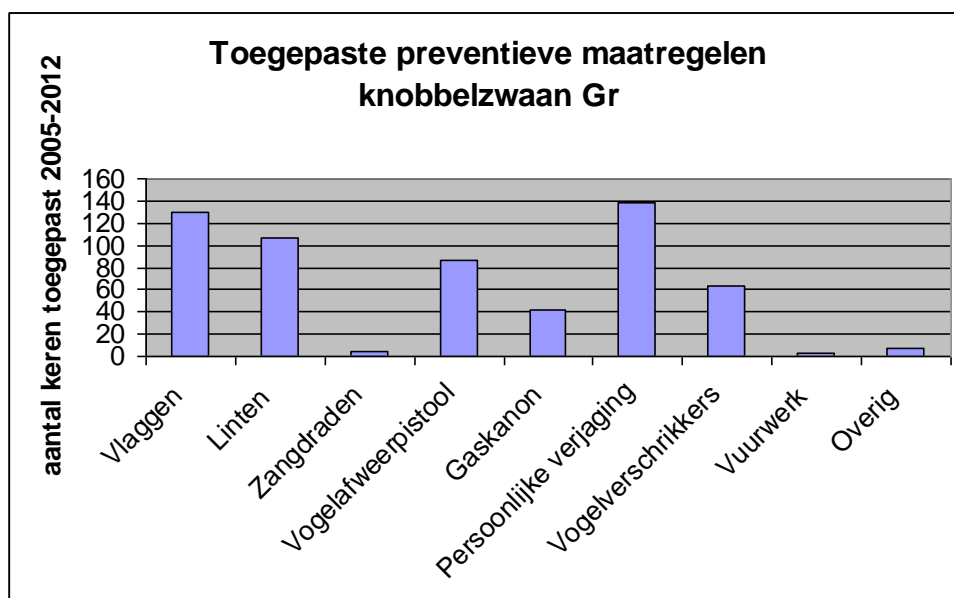

Fig.9. Toegepaste preventieve maatregelen (Bron: Jaarverslag FBE Groningen 2012).

Figuur 10 geeft een overzicht van het in de afgelopen jaren gevoerde beheer.

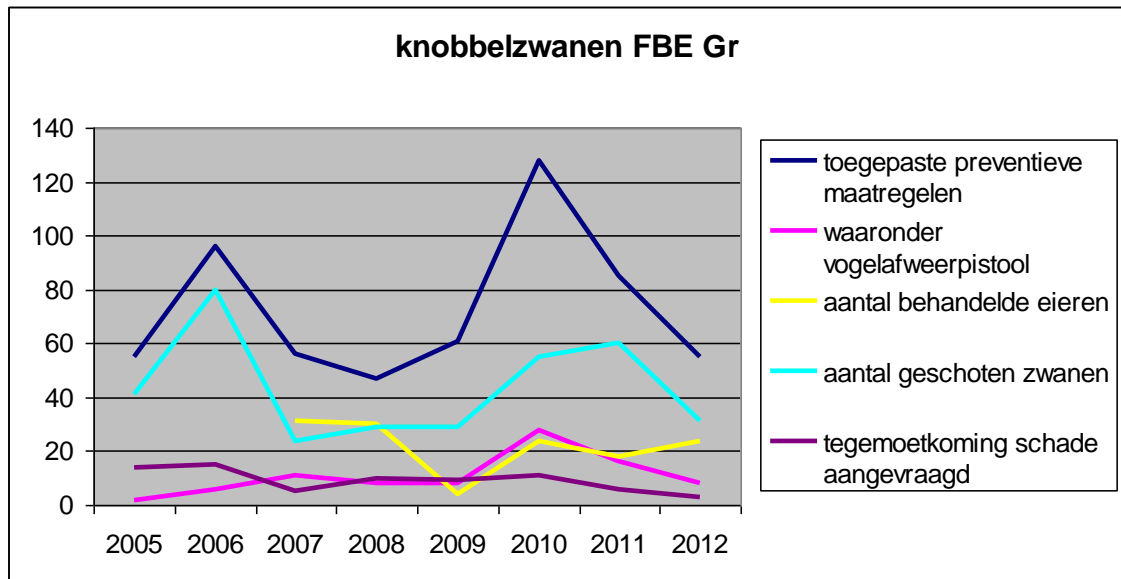

Fig. 10. Genomen beheermaatregelen (Bron: Jaarverslag FBE Groningen 2012)

Gebruik van het vogelafweerpistool als preventieve maatregel wordt sinds 2006/2007 gestimuleerd. Het verjagingsondersteunend afschot was sinds de ontheffing van 2010 met 30 tot 60 stuks zeer beperkt in relatie tot het aantal zwanen en daarom niet in strijd met de gunstige staat van instandhouding. Mogelijk heeft de stijging van het afschot in 2010 te maken met de verbouw van een groter areaal koolzaad, een kapitaalsintensief gewas, waarbij door het Faunafonds van de grondgebruiker een forse inspanning wordt verwacht alvorens in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming in de schade. Het effect van het intrekken van de ontheffing voor afschot is nog onbekend.

Legselbeperking wordt door de zwanenverjagers beperkt toegepast en het aantal behandelde eieren is erg laag (tot circa 30 behandelde eieren). Veel eieren worden waarschijnlijk niet gemeld, ook uit onbekendheid met het feit dat de ontheffing voor legselbeperking nog steeds geldt (ook na december 2012). Meer voorlichting hierover is wenselijk. Het schudden dient bij voorkeur door de grondgebruiker plaats te vinden. Uit een modelstudie van Ebbinge et al. (1998) komt naar voren dat meer dan 30% van de eieren geraapt dient te worden om de populatie te stabiliseren; Bij rapen van 60% van de eieren treedt er een lichte afname van de populatie op en bij 90% rapen is er jaarlijks een populatieafname van 13%. Verhoging van de intensiteit van het rapen heeft een sterke afname van jonge dieren tot gevolg, waardoor de populatie relatief oud wordt. Hierdoor stijgt ook het aandeel oude vogels, die weinig bijdragen aan de reproductie. Met name de combinatie van een strenge winter en het schudden van de eieren in het daarop volgende voorjaar leidt tot een duidelijke reductie van de aantallen.

6 Overwegingen

De provincie heeft haar beleid recentelijk gewijzigd, waarbij de ontheffing voor verjaging ondersteunend afschot is ingetrokken. Een eventuele ontheffing waarbij opnieuw gevraagd wordt om verjaging ondersteunend afschot moet daarom zeer goed gemotiveerd worden.

7 Voorstel

- Omdat de aantalontwikkeling t/m 2010/11 en de schadecijfers t/m 2012 geen aanleiding geven tot verjaging ondersteunend afschot vraagt de Fbe alleen een ontheffing aan voor legselbeperking.
- Voor diersoorten waarvoor op dit moment geen ontheffing of aanwijzing kan worden aangevraagd wegens gebrek aan onderbouwing beveelt de Fbe betrokken partijen aan de registratie te intensiveren en aanvullende gegevens te verzamelen. Zo nodig zal de Fbe alsnog ontheffing aanvragen.